

**Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego
z dnia 6 lipca 2000 r.**

III ZP 9/00

Przewodniczący: Prezes SN Jan Wasilewski, Sędziowie SN: Krystyna Bednarczyk, Beata Gudowska (sprawozdawca), Andrzej Kijowski, Zbigniew Myszkowski, Teresa Romer, Maria Tyszel (współsprawozdawca).

Sąd Najwyższy, z udziałem prokuratora Prokuratury Krajowej Iwony Kaszczyszyn, po rozpoznaniu na posiedzeniu w dniu 6 lipca 2000 r. wniosku Ministra Pracy i Polityki Socjalnej skierowanego przez Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego do rozpoznania przez skład siedmiu sędziów Izby Administracyjnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych Sądu Najwyższego o podjęcie uchwały zawierającej odpowiedź na następujące pytanie prawne:

Czy w świetle przepisów art. 18 ustawy z dnia 28.04.1983 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników kolejowych i ich rodzin, obowiązującej do dnia 31.12.1998 r. oraz postanowień § 1 zarządzenia Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z dnia 18 sierpnia 1997 r. w sprawie wypłat ekwiwalentu pieniężnego za deputat węglowy dla emerytów i rencistów kolejowych (M.P. Nr 54, poz. 516) przysługuje wyrównanie tego ekwiwalentu pieniężnego za okres od 1.01.1996 r. do 3.09.1997 r. ?

podjął następującą uchwałę:

Emerytom i rencistom, uprawnionym z mocy art. 18 ustawy z dnia 28 kwietnia 1983 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników kolejowych oraz ich rodzin (Dz.U. Nr 23, poz. 99 ze zm.) do dodatkowego świadczenia w postaci deputatu węglowego, przysługuje wyrównanie jego pieniężnego ekwiwalentu wypłaconego za okres od dnia 1 stycznia 1996 r. do dnia 3 września 1997 r. do ceny detalicznej węgla „orzech” z daty wypłaty.

U z a s a d n i e n i e

Minister Pracy i Polityki Socjalnej zwrócił się w trybie art. 16 ust. 2 w związku z art. 13 pkt 3 ustawy z dnia 20 września 1984 r o Sądzie Najwyższym (jednolity tekst: Dz.U. z 1994 r Nr 13, poz. 48 ze zm.) o podjęcie uchwały mającej na celu wyjaśnienie przedstawionego zagadnienia.

W uzasadnieniu przedstawionego zagadnienia Minister wskazał, że z mocy art. 18 ustawy z dnia 28 kwietnia 1983 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników kolejowych oraz ich rodzin, zwanej dalej "ustawą o z.e.k.", w brzmieniu obowiązującym do dnia 14 maja 1997 r., emerytowi i renciście kolejowemu przysługiwało prawo do deputatu węglowego na zasadach określonych innymi przepisami. Minister Transportu i Gospodarki Morskiej, powołując się na sformułowanie o "określeniu innymi przepisami", ustalał w drodze zarządzeń zasady przydzielania tego świadczenia w naturze. Kolejne zarządzenie Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej (Nr 55 z dnia 30 grudnia 1995 r., Dz.Urz. MTiGM Nr 1, poz. 1), w którym określił on odmienny od dotychczasowego sposób realizacji deputatu - wyłącznie w formie ekwiwalentu pieniężnego, z ustaleniem jego wartości jako średniej ceny zbytu loco kopalnia 1000 kg węgla "orzech" w roku poprzedzającym rok planowany, skorygowaną o przewidywany wskaźnik inflacji na rok następny - zostało orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 czerwca 1997 r., U 5/96 (OTK 1997 nr 2, poz. 21) uznane za sprzeczne z Konstytucją RP ze względu na brak właściwej podstawy prawnej do jego wydania. Trybunał Konstytucyjny zwrócił ponadto uwagę na samowolną zmianę, objętego zakresem przedmiotowym regulacji art. 18 ustawy o z.e.k., ciążącego na Państwie obowiązku dostarczania emerytom i rencistom kolejowym deputatu węglowego w naturze na ekwiwalent pieniężny.

Uchwalona w dniu 19 marca 1997 r. ustawa o zmianie niektórych upoważnień do wydawania aktów wykonawczych (Dz.U. Nr 43, poz. 272) znowelizowała przepis art. 18 ustawy o z.e.k., nadając od dnia 15 maja 1997 r. jego ustępowi 2 treść następującą:

"Emerytowi lub renciście pobierającemu kolejową emeryturę lub kolejową rentę przysługuje prawo do deputatu węglowego w formie ekwiwalentu pieniężnego, na zasadach określonych, w drodze zarządzenia, przez Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej w porozumieniu z Ministrem Finansów; prawo do deputatu węglowego nie przysługuje jednak emerytowi lub renciście, jeżeli nie przysługiwało mu w zatrudnieniu, z tytułu którego powstało prawo do emerytury lub renty".

Na podstawie upoważnienia wynikającego z tego przepisu Minister Transportu

i Gospodarki Morskiej wydał, obowiązujące od dnia 3 września 1997 r., zarządzenie z dnia 18 sierpnia 1997 r. w sprawie wypłaty ekwiwalentu pieniężnego za deputat węglowy dla emerytów i rencistów kolejowych (M.P. Nr 54, poz. 516), w którym określił ekwiwalent za 1800 kg węgla deputatowego w ogłoszonej przez Prezesa GUS średniorocznej cenie detalicznej 1000 kg węgla kamiennego z roku poprzedzającego rok planowany, skorygowaną o przewidywany w ustawie budżetowej średnioroczny wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych na rok planowany.

Zdaniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej powstała wątpliwość, którą regulacją należy się kierować przy ustalaniu wysokości ekwiwalentu pieniężnego deputatu w okresie od dnia 1 stycznia 1996 r. do dnia 3 września 1997 r., kiedy obowiązywało zarządzenie Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej, uznane następnie za niekonstytucyjne. Wątpliwość tę - jak wskazywał - potwierdzają rozbieżne orzeczenia sądów powszechnych, które rozstrzygały spory w przedmiocie odmowy zapłaty ekwiwalentu za deputat węglowy w kwocie wyższej niż wynikała z zarządzenia Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z dnia 18 sierpnia 1997 r., albo przez zmianę decyzji i uwzględnienie wniosków o wyrównanie ekwiwalentu do rynkowej ceny węgla za lata 1996 i 1997 (wyroki Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 27 maja 1999 r., III AUa 44/99 i z dnia 18 sierpnia 1999 r., VII U 3643/99), albo przez oddalenie odwołań od decyzji organów rentowych (wyroki Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 10 sierpnia 1998 r., XIV U 1896/98, Sądu Okręgowego w Poznaniu z dnia 25 czerwca 1999 r., VII U 1076/99 oraz Sądu Okręgowego w Szczecinie z dnia 15 marca 1999 r., VII U 1475/98). Uwzględnienie odwołań wiązało się z próbą ustalenia wysokości zobowiązania państwa wobec emerytów i rencistów pobierających renty i emerytury kolejowe, powstałego po odmowie wypełnienia świadczeń deputatowych w naturze przez posłużenie się analogią - w celu wypełnienia luki w prawie - do treści § 5 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 1 kwietnia 1985 r. w sprawie szczególnych zasad ustalania podstawy wymiaru emerytur i rent (jednolity tekst: Dz.U. z 1989 r. Nr 11, poz. 63, ze zm.), zaś ich oddalenie z przyjęciem, że wobec uchylecia wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego zarządzenia Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej Nr 55 z dnia 30 grudnia 1995 r. w sprawie wypłaty ekwiwalentu pieniężnego za deputat węglowy dla emerytów i rencistów kolejowych upadła podstawa do wypłaty ekwiwalentu, co skutkuje nieistnieniem przesłanek do jakiegokolwiek wyrównania.

Minister Pracy i Polityki Socjalnej, przytaczając te orzeczenia, zwrócił się do Sądu Najwyższego z przedstawionym na wstępie pytaniem.

Prokurator Generalny upatrywał możliwość zastosowania w rozstrzyganej kwestii zarządzenia Nr 54 Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z dnia 6 maja 1992 r. i wniósł o udzielenie odpowiedzi potwierdzającej przysługiwanie emerytom i rencistom kolejowym wyrównania ekwiwalentu pieniężnego, wypłaconego za okres od 1 stycznia 1996 r. do dnia 3 września 1997 r., do wysokości stanowiącej równowartość 1800 kg rocznie węgla opałowego "orzech", obliczonej według średnich cen rynkowych obowiązujących w chwili wypłaty ekwiwalentu.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

I.

Przedstawione do rozstrzygnięcia zagadnienie prawne dotyczy okresu od dnia 1 stycznia 1996 r. do dnia 3 września 1997 r., w którym prawo emerytów i rencistów pobierających emerytury i renty na podstawie ustawy z dnia 28 kwietnia 1983 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników kolejowych i ich rodzin (Dz.U. Nr 23, poz. 99 ze zm.) do deputatu węglowego nie było uregulowane jednolicie. Do dnia 14 maja 1997 r. obowiązywał przepis art. 18 ustawy o z.e.k. w brzmieniu pierwotnym (od dnia 1 stycznia 1983 r.), który przyznawał emerytom i rencistom PKP świadczenie dodatkowe w postaci bezpłatnego deputatu węglowego. W omawianym przepisie nie określono zasad i norm ilościowych przydziału deputatu węglowego, jak też nie przewidziano możliwości jego zamiany na kwotę pieniężną (ekwiwalent), ani nie podano obowiązującej dla takiej zamiany ceny węgla deputatowego. Postanowiono tylko, że świadczenia te przysługują "na zasadach określonych w odrębnych przepisach".

Po zmianie art. 18 ust. 2 ustawy o z.e.k. dokonanej ustawą z dnia 19 marca 1997 r. o zmianie niektórych upoważnień do wydawania aktów wykonawczych (Dz.U. Nr 43, poz. 272), która weszła w życie w dniu 15 maja 1997 r., emerytowi lub renciście pobierającemu kolejową emeryturę lub kolejową rentę przysługuje prawo do deputatu węglowego w formie ekwiwalentu pieniężnego na zasadach określonych w drodze zarządzenia Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej w porozumieniu z Ministrem Finansów. Tak więc kwestia szczegółowych zasad realizacji tego ekwiwalentu pozostała nadal poza regulacją ustawową, a zarządzenie, o którym mowa, zostało wydane dopiero w dniu 18 sierpnia 1997 r., z mocą obowiązującą od dnia 4 września 1997 r.

Przed wydaniem przez Trybunał Konstytucyjny orzeczenia z dnia 17 czerwca

1997 r., jako "odrębne przepisy" o przydziale węgla deputatowego traktowane były zarządzenia, które Minister Transportu i Gospodarki Morskiej za takie poczytywał i wydawał od 1976 r. "w związku" z art. 18 ustawy. Ostatnio, przed zmianą ustawy o z.e.k., Minister wydał zarządzenie Nr 54 z dnia 6 maja 1992 r. w sprawie przydzielenia emerytom i rencistom kolejowym deputatu węglowego (Dz.Urz. MTiGM Nr 5, poz. 11), zarządzenie Nr 47 z dnia 28 października 1994 r. w sprawie przydzielenia emerytom i rencistom kolejowym deputatu węglowego (Dz.Urz. MTiGM Nr 11, poz. 21) oraz zarządzenie Nr 55 z dnia 30 grudnia 1995 r. w sprawie przydzielenia emerytom i rencistom kolejowym deputatu węglowego (Dz.Urz.MTiGM z 1996 r. Nr 1, poz. 1).

Prześledzenie treści tych zarządzeń pokazuje, że prawo do bezpłatnego deputatu w naturze jako przydziału węgla w ilości 1800 kg rocznie (150 kg miesięcznie) zostało sprecyzowane po raz ostatni w zarządzeniu z dnia 6 maja 1992 r. Wprawdzie przewidziano w nim możliwość zamiany na równoważnik pieniężny, lecz nie jako ekwiwalent deputatu, o którym mowa obecnie, ale zamiennik pozostający w pełnej zgodzie z przeznaczeniem prawa do deputatu opałowego przysługujący w sytuacji, gdy opał nie był uprawnionemu potrzebny (por. art. 32 dekretu o z.e.k. z dnia 19 stycznia 1957 r., Dz.U. z 1958 r. Nr 55, poz. 273 oraz art. 22 ustawy o z.e.k. z dnia 23 stycznia 1968 r., Dz.U. Nr 3, poz. 10). Otóż, deputat mógł być (§ 3 ust. 1 zarządzenia) realizowany w równoważniku pieniężnym, jeżeli uprawniony nie korzystał z węgla (jego lokal wyposażony był w centralne ogrzewanie), albo częściowo w naturze, jeżeli uprawniony posiadał tylko kuchnię opalaną węglem. W całości równoważnik pieniężny był wypłacany między innymi emerytom i rencistom przebywającym w domach opieki społecznej.

W zarządzeniu z dnia 28 października 1994 r. doszło natomiast do zmiany - uznanej w związku z późniejszym zarządzeniem za niekonstytucyjną - z której wynikało, że emerytom i rencistom pobierającym kolejową emeryturę lub kolejową rentę przysługuje bezpłatny deputat węglowy w ilości 1800 kg węgla "orzech" rocznie w formie ekwiwalentu pieniężnego, równego średniej cenie zbytu 1000 kg węgla "orzech" loco kopalnia z roku poprzedzającego rok planowany, skorygowanej o przewidywany wskaźnik inflacji na rok następny. Minister ustalił także, że środki finansowe na wypłatę tego ekwiwalentu emerytom i rencistom kolejowym określa co-rocześnie ustawa budżetowa. Identyczne przepisy zawarte były w kolejnym, objętym orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego, zarządzeniu Nr 55 z dnia 30 grudnia 1995 r.

Przekształcenie przez Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej deputatu węglowego - świadczonego dotychczas przez PKP w naturze - na jego ekwiwalent pieniężny, spowodowane likwidacją kolejowych składów węgla, skutkującą w zasadzie niemożnością świadczenia tego deputatu w naturze (por. zarządzenie MTiGM z dnia 30 grudnia 1995 r.), uprzedziło idącą w tym kierunku zmianę ustawy o z.e.k. Minister uregulował jednak w ten sposób materię zastrzeżoną dla ustawy lub przepisów wydanych na jej podstawie, w związku z czym po uchyleniu jego zarządzenia orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego powstała kwestia istnienia - lub braku - szczegółowej regulacji spraw związanych z przydziałem deputatu węglowego.

Skutki orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 czerwca 1997 r., odnoszącego się do całości zarządzenia Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej Nr 55 z 1995 r., stwierdzającego jego niezgodność z art. 1 Przepisów Konstytucyjnych pozostawionych w mocy na podstawie art. 77 Ustawy Konstytucyjnej z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym (Dz.U. Nr 84 poz. 426 ze zm.) i z art. 56 ust. 2 tej Ustawy Konstytucyjnej oraz z art. 18 ust. 1 ustawy z dnia 28 kwietnia 1983 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników kolejowych i ich rodzin (Dz.U. Nr 23 poz. 99 ze zm.), w brzmieniu sprzed nowelizacji tej ustawy, dokonanej artykułem 7 ustawy z dnia 19 marca 1997 r. o zmianie niektórych upoważnień do wydawania aktów wykonawczych (Dz.U. Nr 43 poz. 272), wynikają z przepisów art. 190 ust. 1 w związku z art. 239 § 1 a contrario Konstytucji. Zważywszy zatem, że przepisy zarządzenia, jako przepisy aktu samoistnego, modyfikowały obowiązujące normy prawne bez upoważnienia, w sposób sprzeczny zarówno z konstytucyjnie wyznaczonym zakresem uprawnień prawotwórczych Ministra, jak i z ogólnymi zasadami państwa prawnego, na wstępie, celem usunięcia wątpliwości w podstawowych dla przedstawionego zagadnienia kwestiach, należy implicite założyć utratę mocy obowiązującej wszystkich szczegółowo normujących zagadnienie deputatu węglowego zarządzeń, które Minister Transportu i Gospodarki Morskiej wydawał od 1976 r. "w związku" z art. 18 ustawy.

Po dniu 15 maja 1997 r. stan prawny zmienił się tylko pozornie. Wprawdzie przepis art. 18 ustawy o z.e.k. uzyskał nowe brzmienie, według którego emerytom i rencistom pobierającym emerytury i renty kolejowe przysługuje prawo do deputatu węglowego w formie ekwiwalentu pieniężnego, jednakże zwłoka w wydaniu przepisów wykonawczych, do których odsyłał i dla których stanowił podstawę, które weszły

w życie dopiero od dnia 4 września 1997 r., powodowała, że nadal nie było możliwe nadanie temu zobowiązaniu byłego pracodawcy żadnej realnej treści.

Wartość pieniężnego zamiennika deputatu węglowego w okresie od dnia 1 stycznia 1996 r. do dnia 3 września 1997 r. nie mogła być - jak wyżej przedstawiono - oceniana według przepisów zarządzeń wcześniej obowiązujących ani według zasad ustalonych w późniejszym zarządzeniu Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z dnia 18 sierpnia 1997 r., któremu nie została nadana moc wsteczna.

Brak szczegółowych przepisów wykonawczych nie jest jednak równoznaczny z nieistnieniem podstawy, umożliwiającej przydzielanie emerytom i rencistom kolejowym deputatu węglowego w ogóle, albowiem prawo to jest prawem ustawowym. Powstałą sytuację tak też zresztą pojmuje przedstawiający zagadnienie prawne Minister Pracy i Polityki Socjalnej, który - cytując poglądy sądów pracy i ubezpieczeń społecznych, odmawiających wyrównania w jakiegokolwiek kwocie - zmierza do wyjaśnienia, jaką wartość pieniężną stanowić ma ekwiwalent tego świadczenia w naturze. W świetle motywów przedstawionego zagadnienia nie istnieje także kwestia rozmiaru zobowiązania w formie naturalnej. Chodzi zatem o określenie zamiennika pieniężnego przysługującego emerytom i rencistom kolejowym rocznie 1800 kg węgla "orzech".

II.

Prawo do deputatu węglowego dla emerytów i rencistów pobierających emerytury i renty kolejowe jest prawem o charakterze wyjątkowym. Jako jedyne posiada źródło ustawowe oraz regulowane jest ustawą z zakresu prawa ubezpieczeń społecznych, co mogłoby prima facie uzasadniać odwołanie się do - stosowanych w tym prawie - zasad wyliczania wartości wynagrodzenia obejmującego wartość świadczeń w naturze przez odniesienie się do wysokości jego ekwiwalentu pieniężnego ustalonego we właściwych przepisach branżowych lub normach budżetowych, a w razie ich braku - na podstawie cen detalicznych (por. przepis § 5 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 1 kwietnia 1985 r. w sprawie szczegółowych zasad ustalania podstawy wymiaru emerytur i rent, tekst jednolity: Dz.U. z 1989 r. Nr 11, poz. 63 ze zm.). Możliwe byłoby także, jako że przedmiotem świadczeń nie są rzeczy lub usługi wchodzące w zakres działalności gospodarczej pracodawcy, stosowanie cen zakupu (por. art. 12 ust. 2 ustawy z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, Dz.U. Nr 80, poz. 350 w związku z przepisem § 7 ust. 3 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 29 stycznia 1990 r. w sprawie wysokości i podstawy wymiaru

składek na ubezpieczenie społeczne, zgłaszania do ubezpieczenia społecznego oraz rozliczania składek i świadczeń z ubezpieczenia społecznego, jednolity tekst: Dz.U. z 1993 r. Nr 68, poz. 330, w brzmieniu ustalonym od dnia 1 marca 1992 r. przez § 1 pkt 6 lit. b) rozporządzenia zmieniającego z dnia 27 lutego 1992 r., Dz.U. Nr 18, poz. 76).

Tymi właśnie zasadami kierowały się sądy, ustalając wysokość zobowiązania odpowiadającego deputatowi w wartości rynkowej węgla, i choć orzeczenia te należy uznać za trafne w ogólności, to jednak wymaga zaznaczenia, że deputat węglowy emerytów i rencistów kolejowych, mimo zakotwiczenia w ustawie o zaopatrzeniu emerytalnym, nie stanowi świadczenia przysługującego od organu rentowego. Należy też podkreślić, że wartość tego świadczenia - jako nieobjętego składką - nie może być przenoszona do podstawy wymiaru świadczeń, a tym samym w sferę ubezpieczeń społecznych.

III.

Istota przedstawionego zagadnienia koncentruje się wokół ustalenia wartości pieniężnej świadczenia należnego od byłego państwowego pracodawcy, które pierwotnie, i w każdej następnej postaci, również ustalonej po dniu 1 stycznia 1999 r. (por. art. 46 a ustawy z dnia 6 lipca 1995 r. o przedsiębiorstwie państwowym "Polskie Koleje Państwowe", Dz.U. Nr 95, poz. 474 ze zmianą wynikającą z art. 164 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, Dz.U. Nr 162, poz. 1118 ze zm.), przysługiwało tylko tym byłym pracownikom, którzy mieli do niego prawo w okresie zatrudnienia będącego podstawą prawa do emerytury lub renty.

Ustawowe źródło prawa do deputatu węglowego dla byłych pracowników Polskich Kolei Państwowych nadaje mu charakter szczególny, implikujący twierdzenie, że ani prawo do deputatu węglowego, ani jego rozmiar, nie mogły być odjęte lub zmienione inaczej niż ustawą lub na podstawie ustawy. Inaczej sytuowały się prawa innych pracowników do deputatu, które dyktowały warunki wynagradzania w naturze, w produktach wytarzanych przez pracodawcę, które przybierały np. formę tzw. śniadaniówki, prawa do piwa, spirytusu, tytoniu, wina lub oleju albo prawa do ulg biletowych w przedsiębiorstwach przewozowych lub instytucjach artystycznych, itp. Węgiel kamienny jako deputat przydzielany był natomiast pracownikom różnych branż na podstawie układów zbiorowych lub zakładowych systemów wynagradzania w warunkach reglamentacji oraz ograniczonej podaży tego towaru; tak więc charakter de-

putatu sensu stricto zachowywał wyłącznie jako świadczenie należne górnikom, natomiast przydzielanie węgla pracownikom, rencistom i emerytom Polskich Kolei Państwowych było przywilejem mającym łagodzić trudności w nabywaniu węgla na wolnym rynku, należnym oprócz i niezależnie od wynagrodzenia za pracę, renty lub emerytury kolejowej. Stanowiło także swego rodzaju tradycję, powstałą dlatego, że węgiel składowany był na terenach należących do Kolei. Z tych przyczyn deputat węglowy ustanowiony został jako bezpłatny przydział węgla, co realizowało cel wyposażenia pracowników w dobro reglamentowane, także po ich przejściu na emeryturę lub rentę (por. też § 4 zarządzenia Nr 54 z dnia 6 maja 1992 r. w sprawie przydzielenia emerytom i rencistom kolejowym deputatu węglowego, Dz.Urz. MTiGM Nr 5, poz. 11), spełniane w pieniądzu tylko, gdy przydział węgla był zbędny.

Wyplacanie kwoty pieniężnej zamiast dobra określonego co do rodzaju, gatunku oraz ilości nie powoduje zmiany pierwotnego charakteru świadczenia, lecz prowadzi tylko do zmiany sposobu jego wypełnienia. Pracodawca obowiązany do świadczenia w naturze może zatem uwolnić się od tego obowiązku przez zapłatę określonej sumy jako jego ekwiwalentu. Obecna zmiana funkcji ekonomicznej zobowiązania w naturze w jego pieniężny ekwiwalent, z istoty swej przeciwna społeczno-gospodarczemu przeznaczeniu prawa do bezpłatnego przydziału węgla, wymaga stosownej odprawy, przez potraktowanie ekwiwalentu deputatu węglowego jako "ekwiwalentu węgla", czyli odpowiednika towaru w znaczeniu ekonomicznym; "wbudowania" w zamiennik pieniężny ceny rzeczy, którą zastępował.

Ekonomiczną, rynkową wartość ekwiwalentu węgla przyjął Sąd Najwyższy w orzeczeniach, w których poszukiwał równoważnego przelicznika pieniężnego dla określonej ilości węgla należnej emerytom i rencistom jako uprawnienie układowe lub zakładowe. W sytuacji, gdy pracodawca nie był obarczony powinnością dostarczenia deputatu węglowego w naturze, lecz zobowiązany do wypłacenia uprawnionym pieniężnego ekwiwalentu, wartość ekwiwalentu pieniężnego Sąd Najwyższy oceniał tak, aby - w razie potrzeby - umożliwić zainteresowanemu nabycie określonej ilości węgla na rynku. Sąd Najwyższy zatem twierdził, że musi to być "z natury rzeczy" ekwiwalent rynkowej (detailed) ceny węgla z chwili wymagalności świadczenia i podkreślał, że kwota ekwiwalentu będzie się zmieniać odpowiednio do tej ceny, a więc nie tylko rosnąć, ale również maleć wraz z ewentualnym jej spadkiem (por. uzasadnienie uchwały siedmiu sędziów z dnia 29 czerwca 1995 r., I PZP 5/95, OSNAPiUS 1996 Nr 4, poz. 56; uzasadnienie wyroku z dnia 2 października 1996 r., I PRN 73/96,

OSNAPiUS 1997, nr 8, poz. 126; wyrok z dnia 18 stycznia 1996 r., I PRN 96/95, OSNAPiUS 1997 Nr 2, poz. 19; wyrok z dnia 8 października 1996 r., I PRN 41/96, OSNAPiUS 1997 Nr 8, poz. 127; wyrok z dnia 8 października 1996 r., I PRN 96/96, OSNAPiUS 1997 Nr 12, poz. 213 oraz wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 lipca 1996 r., I PRN 89/96, OSNAPiUS 1997 Nr 12, poz. 214 i wyrok z dnia 14 listopada 1996 r., I PKN 8/96, OSNAPiUS 1997 Nr 12, poz. 215).

W konsekwencji, bez znaczenia jest to, że ekwiwalent deputatu, o jakim mowa w rozstrzyganym pytaniu, wypłacany jest nie pracownikom, ale emerytom i rencistom pobierającym emerytury kolejowe. Skoro bowiem jest to - co wykazano - świadczenie wynikające ze statusu pracownika przedsiębiorstwa państwowego Polskie Koleje Państwowe, to powinno posiadać określoną wartość materialną. Nie ma zarazem argumentów na rzecz tezy, aby byłemu pracownikowi nie przysługiwało nadal prawo do otrzymania świadczenia uwzględniającego w swej wysokości istotną zmianę wartości przedmiotu, którego jest ekwiwalentem.

Należy podkreślić, że również nietypowość deputatu węglowego przysługującego emerytom i rencistom pobierającym emerytury i renty kolejowe, będącego w swoich początkach prawem do bezpłatnego przydziału węgla, nakazuje zrównoważenie jego utraty kwotą pieniężną odpowiadającą pełnej wartości rzeczowego zamiennika, jako jego równowartość (równoważnik, zamiennik, parytet towaru i pieniądza, t.j. ekwiwalent węgla; por. uchwałę siedmiu sędziów z dnia 29 czerwca 1995 r., I PZP 5/95, OSNAPiUS 1996 Nr 4, poz. 56, OSP 1996 Nr 6, poz. 116 z glosą B. Wagner).

Stosowaniu przelicznika o takiej wartości nie sprzeciwia się zasada pełnej realizacji uprawnień ustawowych, natomiast przyjęcie innej zasady wyliczenia prowadziłoby do ograniczenia w sensie ekonomicznym prawa do deputatu, kolidowało z celem ustawy i prowadziło do niespełnienia funkcji przypisanej deputatowi węglowemu należnemu emerytom i rencistom pobierającym emerytury i renty kolejowe. Realizacja deputatu, jako świadczenia niepieniężnego, mogła być spełnieniem zobowiązania pracodawcy dopiero po dniu 14 maja 1997 r. Przed tym dniem nie istniała żadna możliwość oparcia wypłat na regulacji prawnej, co wymagało odwołania się do zasad ogólnych. Skoro więc deputat węglowy stanowił dobro o wartości ekonomicznie wymiernej, a jego ekwiwalent był odpowiednikiem tego dobra w innym rodzajowo świadczeniu w naturze albo w pieniądzu, to - wobec braku kryteriów ustawowych lub wynikających z innych przepisów - dla jego wyceny należało zastosować kryteria

rynkowe. Za przyjęciem takiego sposobu szacowania deputatu przemawia również jego istota, cel i charakter.

Na końcu trzeba zaznaczyć, że na przyjęciu powyższego stanowiska nie mogą zaważyć reguły obliczania wartości deputatu węglowego ustanowione w zarządzeniu Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z dnia 18 sierpnia 1997 r. w sprawie wypłaty ekwiwalentu pieniężnego za deputat węglowy dla emerytów i rencistów kolejowych (M.P. Nr 54, poz. 516), gdyż weszło ono w życie, bez mocy wstecznej, od dnia 4 września 1997 r., a więc nie dotyczy i nie może dotyczyć, okresu objętego rozstrzyganym zagadnieniem prawnym.

Kierując się tymi przesłankami Sąd Najwyższy udzielił odpowiedzi, jak w uchwale.

=====